

PETER BOCHSKANL

Emlékévből a gondolat éve

Osztrák jubileumok

Fotó: Kíss Rozina

Ausztria immár háromnegyed éve ünnepel, és teszi ezt még legalább három hónapig; jobban mondva: Ausztria a „gondolat évében” sorra megüli minden kerek jubileumát, és megpróbál ebből többet kihozni, mint pusztán jubilálást és ünnepélyességet. Hatvan éve alakult meg a Második Köztársaság, ötven éve született az állam-szerződés és vele a semlegesség, s távoztak az országból a szövetséges megszálló csapatok, tíz éve tagja Ausztria az Európai Uniónak: megannyi alkalom állami ünnepekre, száznál is több kisebb és nagyobb kiállításra, rangos szimpóziumok tucatjaira és látványos akciók sokaságára. Mint amilyen a bécsi Heldenplatzon rende-

zett időutazás, amely a teret visszavitte az 1940-es évekbe: a lovasszobrokat körülfalazták, hogy megvédjék a bombaszilánkoktól, veteményeskerteket ültettek, enyhítendő az éhínséget.

Már most látni, hogy a befektetett euromilliók, a szervezők fáradtsága és odaadása nem vész kárba. Nem váltak be a fanyalgó jóslatok: az évet nem az Európában párját ritkító, hat évtizedes vitathatatlan osztrák sikertörténet egyoldalú ünneplése jellemzi, nem is az „elfojtás visszajött” (a filozófus Rudolf Bürger kifejezése), amely hozza magával a megrögzött osztrák élethazugságokat. Ellenkezőleg: a megemlékezés és elgondolkodás éve, úgy tűnik, egyszerre több lépéssel is közelebb vitte az országot ahhoz, hogy normális közép-európai állam legyen, mely polgáraival együtt öntudatosan megválnak évtizedeken át tartó kényelmes öncsalásaitól, és szembenéz történelmének tényeivel.

Mindenekelőtt a később születettek nemzedékeinek kínálta és kínálja ez az év, hogy „ismerjék meg és próbálják jobban megérteni a közelebbi múlt történetét”, ahogyan Peter Rabl írta még május közepén a *Kurier*-ben: „Az emlékévké programja kiválóan megfelel ennek a feladatnak, sokat kínál és sokat ad. Voltak olyan félelmek, hogy az állami ünnepekre túlságosan rátelepszik a kancellár (Wolfgang Schäussel) és a kormány, ezek azonban nemigen igazolódtak, és a szövetségi elnök erős személyisége és nagy népszerűsége megadta a kellő ellensúlyt.”

Egy ilyen nagyszabású vállalkozásnak az sem árt, ha nem minden a terv szerint zajlik, sőt ha időnként kellemtelen „üzemzavarok” ütnek be. Az osztrák és német kormányfő, Schäussel és Schröder a bécsi újévi koncert közös meglátogatásával akarta jelét adni, hogy a két ország kapcsolatai a Berlin által is szorgalmazott EU-szankciók után végérvényesen normalizálódtak. A tervet azonban meghiúsította a cunami-katasztrófa, és a találkozót csak később és kevésbé látványos körülmények között lehetett megtartani.

Ennél az apró kisiklásnál mélyebbre hatott az a közbösség, amellyel az Egyesült Államok viseltetett az

ünneplő Ausztriával szemben. Condoleezza Rice külügyminiszter nem talált módot arra, hogy Irakba repülve megszakítsa az útját, és képviselje országát az államszerződésre emlékező ünnepségen a Belvederében, ahol egy erősen megfáradt volt szenátor látta el ezt a feladatot. Ursula Plassnik külügyminiszter csak egy későbbi washingtoni látogatáson tudta a megint csak útközben lévő amerikai kollégájával demonstrálni, hogy az atlanti kapcsolatok felett derűs az égbolt. Itthon okozott némi belpolitikai izgalmakat, hogy a Szabadságpárttól (FPÖ) levált az „Oszták Jövő Szövetsége” (BZÖ), Haider karintiai tartományfőnökkel az élen a szabadságpárti kormányzati különítmény és majdnem az egész parlamenti frakció kivonult az FPÖ-ből, ez azonban eleinte alig zavarta meg a gondolat évét. Utána viszont az FPÖ és a BZÖ múltba révedői ráerősítettek. Az államszerződési ünnepségek kínos közelségében a karintiai BZÖ-tag Siegfried Kampl a szövetségi tanács (parlament) kevésbé jelentős második kamarájában a Wehrmacht dezertőrjeit „bajtársgyilkosoknak” nevezte, a háború utáni évekről szólva pedig „brutális náciüldözésről” beszélt. John Gudenus FPÖ-képviselő pedig azzal tette emlékezetessé magát, hogy, mint mondta, csak azért hiszi el a gázkamrák létezését, „mert dogmatikusan elő van írva”. Mivel Kampl magától nem akart visszalépní, módosítani kellett a kinevezési szabályokon, hogy ne ülhessen bele a házelnöki székbe, melynek várományosa volt. Gudenus kénytelen volt kilépní az FPÖ-ből, és visszaesőként büntetőper elé néz.

A szabadságpárti tábor történelmi visszapillantásban is kendőzetlen kritika érte. Hans Magenschab történész, két államelnök sajtófőnöke a *Format* című hetilapban bebizonyította, hogy az FPÖ, valamint az előd VdU és WdU képviselői többségükben folyton ellene voltak mindannak, amit 2005-ben Ausztria ünnepl: „A hajdaniak elvetették az oszták nemzetet, nemmel szavaztak a semlegességi törvényre, az FPÖ pedig ellenzte az EU-csatlakozást.” Az élethuzugság és az oszták önccsalás jól célzott, olykor túlhegyezett kritikája élénk vitákat szított, s az országot talán nem is olyan kis lépéssel vitte tovább múltjának feldolgozásában.

Így Christoph Kotenko a *Kurier*-ban azt az öncsalást állította pellengérré, amely az „1945 után évtizedekig egyfajta állami alaptörvény volt: hogy Ausztria Hitler első áldozata, és csak áldozat volt, és semmi egyéb. Hitler »a hatalmától és akarától megfosztott oszták népet belevitte az értelmetlen és kilátástalan háborúba, amelyet soha egyetlen oszták sem akart«. Ez áll az 1945. április 27-i függetlenségi nyilatkozatban. Mindenki tudta, hogy nem így volt...” Egy, az 1945–1955-ös időszakot bemutató kiállítás megnyitásakor Anton

Pelinka innsbrucki politológus az oszták „sikertörténetet” egyenesen „ccsalástörténetnek” nyilvánította: az osztárak által ma élvezett társadalmi, politikai és gazdasági vívmányok alapja anyagilag és eszmeileg egyaránt a gyilkos nemzetiszocialista rendszerben való oszták részvétel elfojtása, és így ezek az eredmények bizonyos értelemben egyet jelentenek az áldozatok kifosztásával.

A nagyközönség számára sokkal könnyebben követhető, de nem kevésbé kíméletlen volt az a négyrészes tévésorozat, amelyet *A második köztársaság – egy hihetetlen történet* címmel a jelenkortörténeti dokumentáció elismert specialistája, Hugo Portisch készített az ORF számára. Portisch egészen új megjelenési formában és briliáns kommentárokkal kísérve eddig ismeretlen látványos felvételekből és a kor tanúival készített interjúkból olyan dokumentációt komponált, melyet milliós közönség nézett, s gyarapodott belőle tudásban és ismeretekben.

A múlt feldolgozásának kísérleteiben ugyanakkor nem kerültek túlsúlyba a plakátszerű fekete-fehér ábrázolások, hanem jelen voltak bennük a differenciált megközelítésmódok is, amelyek számba vették az élethuzugságból és önámításból kivezető előrelépéseket is. Hans Purger a *Salzburger Nachrichten* című ismert kritikai napilapban például így írt: „A gazdasági és politikai kigyógyulás igyekezetében az erkölcsi felépülés hosszú ideig hátramaradt... De most, miután a kettővel korábbi kancellár (Franz Vranitzky) hivatalos bűnvallo mást tett, s a mostani kancellár alatt megkezdődött a nemzetiszocializmus áldozatainak anyagi kártalanítása, Ausztria ebben is elmondhatja: szembenéztünk felelősségünkkel. Ausztriának végtelenül nehéz ünneplnie magát. Szinte leküzdhetetlen a késztetés, hogy mindig csak a negatívumot lássuk. De a második köztársaság mégiscsak sikertörténet. Tisztában van önmagával erkölcsileg. Virágzó gazdaságilag...”

Az izraelita hitközség elnöke, Ariel Muzicant a *Kurier* felkérésére írt kommentárjában megállapította: „joggal beszélhetünk Ausztria teljesítményeiről az utóbbi tizenkét évben. Vranitzky kancellár a parlamentben és a Héber Egyetemen tartott beszédeivel megvetette az alapot, Schüssell kancellár a kárpótlási alappal, a washingtoni szerződéssel és a kiengesztelési alappal megtette a nagy lépést az áldozatokkal való kibékülés felé... Mindez késve történt, nagyon is megkésve; 65 ezer zsidót legyilkoltak a náciak, 135 ezernek sikerült a menekülés, és csak 20 ezren érték meg az oszták magatartás megváltozását... Ha minden emlékünnap lezajlik, ha minden beszéd elhangzik, legyen úgy, hogy több oszták keresi az igazságot, és tér meg hozzá. Akkor van értelmük az ünnepeknek, a beszédeknek, a gesztusoknak.”

Miután a „nácivadász” Simon Wiesenthal kilencvenhat éves korában Bécsben elhunyt, búcsúztatásán, szeptember 22-én Wolfgang Schüssel kancellár egészen a gondolat éve értelmében nyilatkozott: „Mivel túlélését feladatnak fogta föl, nekünk is feladatnak kell felfognunk halálát. És a mi feladatunk az, hogy bölcsességét, belátásait és megélt elveit őrizzük a jelenben, és továbbvigyük a jövőbe. Simon Wiesenthal azért állt ki mindhalálig az elszennvedett múlt pokla ellen és az emlékezés ébrentartásáért, hogy a jogot segítse érvényre jutni. A jogot, és nem a bosszút, így hagyta ránk. És tudom, mit jelent, hogy – idézem – lelkiismerete lett egy országnak, amelynek van mit elszámolnia lelkiismeretével.”

Simon Wiesenthal halála után néhány nappal megint előjött az osztrák múlt egy fejezete, amikor Wiesenthal ellenlábasa, Friedrich Peter, a sok éven át volt FPÖ-elnök nyolcvannégy éves korában Bécsben meghalt: Peter SS-múltja, amelyet annak idején Wiesenthal leplezett le, minek utána Bruno Kreisky, aki Peter támogatásával lett kancellár, heves támadással Wiesenthalnak rontott kengyeltartója védelmében. „Most tehát Friedrich Peter is átköltözött abba a birodalomba, ahová tízezrek tűntek el az 1941. év ukrajnai nyarán, akiknek dolguk akadt Peter SS egységével – kommentált a *Der Standart* című napilap. – Most tehát Friedrich Peter követte azt a Simon Wiesenthalt, aki harminc évvel ezelőtt leleplezte, hogy Peter tagja volt ennek az SS halálbrigádnak. Friedrich Peter Wiesenthal megoldatlan esete volt és maradt. Ausztriának is megoldatlan esete volt és maradt. Peter a második köztársaság egyik kulcsfigurája. Húsz éven át ő volt a harmadik legnagyobb párt, az FPÖ elnöke. A tőle kialakult külső támogatás tette lehetővé Kreiskynek első kancellárságát. Hajszál híja, hogy nem ő lett az alkancellár és a harmadik államelnök; és ő volt 1983-ban a vörös-kék koalíció kovácsa (amikor SS-brigádbeli tagsága már ismert volt). És még mindig ott a kérdés, hogy ennek az egységnek a tagjaként végzett-e ki személyesen is zsidókat. Peter tagadta ezt: »1941-től az 1. SS gyalogsági brigádban... szolgáltam, de sem akkor, sem máskor nem vettem részt kivégzésekben és megtorlásokban.«.”

A jubileumi évben némiképp paradox módon mutatkozott meg a két nagy párt viszonya az 1955-ben elhatározott semlegességhez. Miután a Néppárt az ezredfordulón felmondta a semlegességi konszenzust, sőt a NATO-csatlakozást is szóba hozta, most sima lándzsával visszatért a semlegesség szószólóinak táborába. S mivel ebben a Zöldekkel bezárólag minden párt egy véleményen van, a semlegesség önámítása alig is került szóba. A politikusok nyilván abban maradtak magukkal, hogy a semlegesség megvitatása félrevezeti azt a

választói többséget, amelynek évtizedeken át sulykolták, hogy a semlegesség egyfajta osztrák csodafegyver. Az államszerződésnek ez a kikötése ugyanis többé-kevésbé papíron maradt, és hál’istennek nem kapott esélyt a bizonyításra. Mára még inkább papírtigrissé vált, és főleg az EU-szerződések nyomán egészen kiüresedett.

A jubileumi év projektjei természetesen felszínre hozták a politikai törésvonalakat is. Jól láthatóan ez történt Schüssel kancellár indítványával, hogy az évfordulóra adjanak ki egy átfogó osztrák irodalmi antológiát. Részen mert az irodalmárok között többen még ma is tartják heves elutasításukat a fekete-kék koalícióval szemben, bizonyos nehézségek jelentkeztek. Günther Nenning újságíró, az antológia szerkesztője egy jó évvel ezelőtt bejelentette, hogy a jubileumi év januárjában megjelenik az *Austrokoffer*, mely áttekintést ad az 1945 után Ausztriában született legfontosabb irodalmi művekről. Alig egy-két nappal a bejelentés után tiltakozási hullám indult meg, az írók egy része kinyilvánította, hogy nem kíván megjelenni az antológiában. Néhányan kereken megmondták, hogy azért nem, mert az antológia a kancellár ötlete volt, és mert a *Kronen Zeitung* szponzorálja. Más

Fotó: Pálfi Anna

írók, mint Robert Schindler, kiáltványt fogalmaztak meg az „ausztrókoffer” mellett, kinyilvánítva, hogy készek társszerkesztőként közreműködni. Nanning megváltoztatta a koncepcióját, amelyet most így hirdetett: *Válogatás az 1945 utáni osztrák irodalomból. Elfelejtettek, megmaradók, jövődöbeliek. Az új ausztrókoffer.* Ebbe sikerült bevonnia korábbi elutasítókat is. Új kiadót is kellett keresnie, mivel az eredetileg tervezett az írói tiltakozás miatt kilépett a vállalkozásból. A főcím *Landvermessung* lett. Most szeptember 26-án be is mutatták az antológiát, amely néhány meglepetést is tartogatott: Robert Menasse, Friederike Mayröcker, Barbara Fischmut és Peter Handke, mind jeles osztrák írók, mégiscsak benne vannak. Sokan viszont hiányoznak, köztük a Nobel-díjas Elfriede Jelinek. Az antológia nyolcezer oldalon, huszonegy kötetben összesen 139 szerző műveit tartalmazza. Ára 50 euró. Bizonyosság lehet arra, hogy a szívóosság Ausztriában is célt ér, vagy legalábbis célközelve juttat.

Kevesebb szívóosság mutatkozott az uniós ügyekben, a csatlakozási évforduló ellenére is. Elég általános politikusi magatartás, és persze nem csak Ausztriában, hogy a kellemetlen, de kikerülhetetlen intézkedésekért a felelősséget Brüsszelre tolják, az előlépéseket pedig a nemzeti zászlóra tűzik, jelölve annak, hogy Ausztria még mindig nem érkezett meg egészen Európába. Ellenkezőleg, mint a legtöbb tagállamban, itt is csökken az unió elfogadottsága. A francia és holland népszavazáson elutasított uniós alkotmányt, amely végül is több szabadságot és polgárjogot ígér, az osztrák parlament ugyan nagy többséggel megszavazta, de a lakosság ebből eléggé kimaradt. Utána viszont nagyot szólt az Európai Bíróság ítélete, amely az osztrák egyetemek kapuit megnyitotta a német jelentkezők előtt, akik az otthoni egyetemekre nem jutottak be, és most Ausztriára visszaüt, hogy éveken át elmulasztott megtenni bizonyos szükséges intézkedéseket.

Mert a gondolat éve mulasztásokat is szemmel láthatóbbá tett. A bécsi Belvederében rendezett nagy és sikeres jelenkortörténeti kiállításon a látogató megcsodálhatta annak az államszerződésnek az eredetijét, amellyel 1955-ben a szövetségesek Ausztriának visszaadták a szabadságát. Az ünnepelt államszerződés azonban tartalmaz olyan kötelezettségeket is, amelyeknek Ausztria mindmáig nem tett eleget. Remélni lehetett, hogy a karintiai kétnyelvű helységnévtáblák felállításának kötelezettsége még a május 15-i ünnepségek előtt teljesül, de a reményt Jörg Haider karintiai tartományi főnök és BZÖ-vezér május elején szertefoszlatta. Ötven évvel az államszerződés aláírása után „elhamarkodottságtól” óvott, és sajátos népszámlálást követelt „az anya-

nyelv titkos megállapítására”. Ezzel megismételte azt a trükköt, amelyet már Kreisky bemutatott harminc évvel ezelőtt, hogy az ügyet holtvágányra futtassa.

A felelőtlen populizmust persze egy jubileumi év aligha feszélyezi. Ahogyan természetesen a napi politikára sem igen van hatással. A menedékjog és a kormányzati munkaröpiac-csomag minapi SPÖ-támogatásába ugyan egyesek megpróbálták belemagyarázni némi jubileumtól fogant tárgyyszerű konszenzuskészséget, ám az okok alighanem sokkal banálisabbak: a szocialisták belátták, hogy a pártelnök Alfred Gusenbauer által gyakorolt totális opposzió, amely már idáig is eléggé hatástalan volt, a jövő évi választásokon egy újabb kudarc zsákutcájába vezet.

Ahogyan attól is tartanak a szocialisták, és olykor fel is panaszolják, hogy a gondolat éve a kormánynak szerez jó pontokat. Annál is inkább, mert az 1945-ben született Wolfgang Schüssel egyidős a köztársasággal és sikertörténetével, és ez a jubileumi évben alkalmas adhat valamiféle azonosításra. Ráadásul mindjárt a jubileumi év másnapján Ausztria veszi át az uniós elnökséget, ami megint csak a kormánynak és a kancellárnak kínál szereplehetőséget, miközben persze a nyakukba szakad az összes uniós probléma is, a függőben maradt alkotmánytól az elintézetlen költségvetésig.

De mit hozhat a gondolat éve, milyen új esélyeket nyithat, ha kijebb nézünk, túl a szűkebb osztrák portán? Michael Frank – kevesek egyikeként – erről fogalmazott meg néhány gondolatot a *Süddeutsche Zeitung*-ban megjelent írásában. Abból indul ki, hogy az államszerződés volt „az egyetlen reménysugár a hidegháborúban”, s úgy véli, hogy „Ausztria innen táplálkozó érzelmi és politikai megerősödése egész Európára nézve stabilizálónak és béketeremtőnek bizonyult. A maradék Közép-Európa ma alapjában véve arra vár, hogy ezt tudatosítva sikerül-e Ausztriának újra megtalálnia történelmi szerepét a Kelet és a Nyugat közötti érdek egyeztetés katalizátoraként, de a Balkánnal szemben is, amely gyakran tartós zavarokat okozott egész Európában. Az osztrák politikai osztály korábbi kishitűségével szemben ma olykor túlfeszített öntudattal lép föl, ami mind ez idáig megghiúsította azokat a kísérleteket, hogy Ausztria betöltse természetes, történetileg is megalapozható orientációs szerepét tágabb környezetében. Ennek nem muszáj így maradnia, az osztrák külpolitikában új arcok engednek remélni.”

F. Ádám Katalin fordítása